

LA REPÚBLICA

- La república romana fins a les guerres púniques (509-264 aC)
  - Els conflictes socials
  - La conquesta d'Itàlia
- Les guerres púniques (264-146 aC)
  - La primera guerra púnica (264-241 aC)
  - La segona guerra púnica (218-201 aC)
  - La tercera guerra púnica (149-146 aC)
- La república imperial (200-31 aC)
  - L'expansió a Orient
  - L'hellenització de Roma
  - Les transformacions i tensions socials
  - La fi de la República: Cèsar

La república romana fins a les guerres púniques (509-264 aC)

A l'expulsió de l'últim rei (509) va seguir una república oligàrquica, un sistema polític força complex que duraria mig mil·lenni, on el poder estava repartit entre nombrosos magistrats elegits anualment, el senat i les assemblees en les quals participava, de manera desigual, tota la ciutadania. El sistema estava orientat a mantenir el poder en mans del conjunt de la classe dominant –primer el patriciat i després la noblesa– i impedir que se'n destaqués massa un membre per sobre els altres i assolís un poder excessiu. Els dos segles i mig del primer període de la República van estar marcats principalment per dos processos paral·lels: els conflictes socials provocats per la lluita pel poder polític, acaparat pels patricis, i l'expansió que duria els romans a dominar la península Italiana.

Els conflictes socials

Als inicis de la República els patricis tenien el monopoli del poder polític –gràcies a l'accés restringit al senat i a les principals magistratures– i la major part dels recursos econòmics, mentre que la plebs estava apartada dels òrgans de govern. A més a més molts plebeus pobres es trobaven forçats a treballar els camps dels grans terratinents per pagar els deutes que havien contret en moments de penúria. Durant la primera època de la República els plebeus van lluitar llargament per obtenir els mateixos drets polítics que els patricis i per acabar amb la servitud per deutes. Una de les fites que recull la tradició va ser l'anomenada secessió de la plebs (493 aC): els plebeus van abandonar el recinte de la ciutat per instal·lar-se temporalment

al mont Aventí i crear institucions pròpies de la plebs, al marge del sistema republicà: magistrats (tribuns de la plebs i edils) i una assemblea (consell de la plebs). La primera consecució dels plebeus va ser la redacció escrita de les lleis, fins aleshores consuetudinàries i només conegudes pels magistrats patricis. En efecte, a mitjans del segle V aC (ca. 450) dues comissions de deu juristes (*decemviri*) van posar per escrit la *Llei de les dotze taules*, les quals, malgrat que confirmaven els privilegis del patriciat, suposaven l'avenç de fer públic per primer cop el dret. Són, a més, un dels primers textos escrits en llatí. A poc a poc els plebeus van anar aconseguint altres concessions: la integració progressiva de les institucions plebees (tribú de la plebs, edils, consell de la plebs) al sistema republicà, la possibilitat de celebrar matrimonis mixtos entre membres de totes dues classes, l'obertura del consolat, el càrrec públic més alt, als plebeus, i a les altres magistratures. De tota manera els qui més van beneficiar-se van ser una elit minoritària dels plebeus, que acabarien integrant-se en la nova noblesa patricia-peblea.

La conquesta d'Itàlia

Des del segle V al segle III aC Roma passa de ser una ciutat-estat a conquerir, de manera gradual però imparabile, tota la península Itàlica. Al segle V aC Roma forma part de la Lliga llatina, formada per les ciutats-estat del Laci. La Lliga s'enfronta en una sèrie de guerres amb els pobles veïns i els venç. Durant el segle següent els etruscos, els llatins i la mateixa Roma pateixen una invasió dels gals, que van entrar a sac a la ciutat i se'n van anar a canvi d'un feixuc rescat (390 aC). Els romans van continuar l'expansió en les tres acarnissades guerres contra els samnites (343-295 aC), que havien baixat de les muntanyes per ocupar la Campània, i els altres pobles itàlics, entre els quals els sabins, els llatins i els etruscos. Però malgrat que s'arriben a unir contra els romans, tots van sent derrotats. Roma primer sotmetrà els llatins i dissoldrà la Lliga llatina, i a continuació vencerà els samnites i altres pobles itàlics.

Finalment, després que la majoria de les ciutats etrusques caiguessin sota domini romà, a principis del segle III aC gairebé només quedaven lliures a la península Italiana les colònies gregues del sud (Magna Grècia). Però l'avanç romà a la Magna Grècia, igual que havia passat en algunes de les etrusques, va ser facilitat pel fet que a certes ciutats, afectades per conflictes socials interns, les aristocràcies locals afavorien la intervenció romana per frenar els processos democratitzadors. La principal de les colònies gregues, Tarent, en veure perillar la seva hegemonia, va demanar ajut al rei grec de l'Epir, Pirros. Aquest no va saber treure profit de les seves victòries inicials sobre els romans, sinó que va passar a Sicília, per defensar dels cartaginesos les colònies gregues. Quan va tornar a la península, els romans el van vèncer a la fi, obligant-lo a retirar-se, i Tarent va passar a les seves mans el 272 aC.

Les guerres púniques (264-146 aC)

Roma, després d'haver aconseguit sotmetre al seu poder tota la península Italiana, ha esdevingut una potència mediterrània del mateix nivell que Cartago, ciutat del nord d'Àfrica (a l'actual Tunísia) fundada originàriament pels fenicis. Els cartaginesos havien establert colònies per tot el nord d'Àfrica, el sud de la península Ibèrica (Màlaca o Màlaga, Gadir o Cadis), Eivissa, Còrsega, Sardenya i Sicília. La seva força comercial els feia competidors de les colònies gregues de la península Ibèrica (Empòrion), la costa occitana (en la qual destacava Massàlia) i Sicília (on la principal era Siracusa). En aquesta situació Roma i Cartago eren dues potències en expansió destinades a enfrontar-se pel domini del Mediterrani occidental. Caldrien tres cruentes guerres perquè una de les dues triomfés definitivament sobre l'altra.

La primera guerra púnica (264-241 aC)

Els mamertins, uns mercenaris a sou de Siracusa, s'havien rebel·lat i havien ocupat Messina, on van crear un estat propi. Cartago els va donar protecció fins que els mamertins van decidir donar-se a Roma. Quan els romans van acudir a ajudar els mamertins, va començar la primera guerra púnica. La guerra es va desenvolupar sobretot a Sicília, on els romans van disposar de l'aliança de la poderosa colònia grega de Siracusa, mentre que l'exèrcit cartaginès estava comandat per Amílcar Barca.

Roma fins aleshores havia lluitat sempre a terra i per això va haver de crear gairebé de bell nou una flota de guerra. Els romans van imaginar una tàctica nova: aferraven les naus enemigues amb uns garfis i per mitjà d'unes passarel·les es llançaven a l'abordatge, de manera que el combat esdevenia un cos a cos terrestre, avantatjós per als romans. Gràcies a això va aconseguir vèncer Cartago en diverses batalles navals, tot i que el desastrós fracàs de l'intent romà de portar la guerra al nord d'Àfrica va obligar a construir ràpidament una nova flota, finançada pels romans rics. El bloqueig dels ports cartaginesos a Sicília i la derrota de les illes Egades van forçar la rendició de Cartago, que va haver de lliurar una forta indemnització i les seves possessions de Sicília, illa que es va convertir així en la primera província romana. Pocs anys després els romans van aprofitar la debilitat cartaginesa per envair Còrsega i Sardenya (238 aC).

La segona guerra púnica (218-201 aC)

Per rescabalar-se de la derrota en la primera guerra púnica i la pèrdua de territoris, els cartaginesos, comandats per Amílcar Barca, van conquerir bona part del sud i l'est de la península Ibèrica fins a l'Ebre, una zona de gran riquesa en minerals. Mort Amílcar el 229 aC, el va succeir el seu gendre Asdrúbal, que va fundar Cartago Nova (l'actual Cartagena). El tractat de l'Ebre va fixar possiblement en aquest riu els límits dels àmbits d'actuació de romans i cartaginesos. Tot i així, quan el Anníbal, fill d'Amílcar esdevingut cabdill dels cartaginesos a Hispània en morir Asdrúbal, va atacar Sagunt, ciutat ibèrica aliada de Roma, el senat

romà va declarar la guerra a Cartago, i així es va iniciar la segona guerra púnica.

El següent pas d'Anníbal va ser tan audaç que ningú no l'esperava: amb un enorme exèrcit d'uns 70.000 homes i uns quants elefants creua els Pirineus, el sud de la Gàl·lia i els Alps i penetra a Itàlia, sense que l'exèrcit romà enviat a interceptar-lo al Roine arribés a temps. Malgrat perdre la meitat dels seus homes, un cop en sòl itàlic aconsegueix una sèrie de victòries sobre els romans (Tesi, Trèbia, Trasimè, Cannes) que fan perillar el domini romà de la península, ja que molts pobles del sud d'Itàlia es posen al seu costat. Tanmateix no s'atreveix a atacar la ciutat de Roma. En un primer moment Roma va ser presa del terror, si bé finalment va reaccionar: es nomenà un dictador, Fabi Màxim, i es va iniciar una guerra de desgast, amb tàctiques de guerrilla, contra Anníbal.

Mentrestant els exèrcits romans havien arribat a la península Ibèrica per primer cop, comandats pels dos germans Escipions, Publi i Gneu Corneli Escipió, contra els cartaginesos que hi havien romàs sota les ordres d'Asdrúbal, germà d'Anníbal. El mateix 218 aC desembarquen a la colònia grega d'Empòrion i hi instal·len un campament militar, que serà la base de les seves operacions contra els cartaginesos que havien restat a la península Ibèrica.

La guerra de desgast va afavorir els romans: a la península Ibèrica, tot i que els Escipions hi van morir el 211 aC, els cartaginesos hi serien vençuts per Publi Corneli Escipió fill (conegut més endavant amb el sobrenom d'Africà), investit excepcionalment amb els poders de procònsol a desgrat de la seva joventut (210 aC). Mentrestant a Itàlia Anníbal anava perdent el seu avantatge inicial. De tota manera Roma va tornar a perillar quan després de ser derrotat a Bècula, Asdrúbal va fugir d'Hispania amb un altre exèrcit cap a Itàlia, en una repetició de la gesta del seu germà. Tanmateix els reforços no van reeixir a unir-se a les tropes d'Anníbal, sinó que van ser esclafats i Asdrúbal mort a Metaure. El 205 aC Escipió emprèn una iniciativa arriscada: passar les legions romanes al nord d'Àfrica. Això va obligar Anníbal a abandonar Itàlia per defensar Cartago. Finalment va tenir lloc la batalla decisiva a Zama (202 aC), guanyada pels romans, i els cartaginesos van demanar la pau, per la qual van pagar un preu molt elevat: van perdre totes les seves possessions de la península Ibèrica i de l'Àfrica nord-occidental, van entregar la seva flota i els elefants i van ser obligats a pagar un tribut molt feixuc. D'aquesta manera Roma va guanyar el control de tot el Mediterrani occidental.

Les noves possessions romanes de la península Ibèrica van ser dividides en dues províncies el 197 aC: Hispania Citerior, la zona més propera a Roma, i Hispania Ulterior, la zona més allunyada. Al llarg del segle II aC els romans van anar sotmetent tota la península Ibèrica excepte l'àrea cantàbrica, no conquerida fins a l'època d'August.

La tercera guerra púnica (149-146 aC)

Gràcies a l'explotació agrícola de les seves terres, Cartago es va recuperar aviat. Això va provocar la

preocupació de molts romans, entre ells Cató (el qual a cada discurs que feia al senat acabava dient *Delenda est Carthago*, 'Cal destruir Cartago'), fins que hom va decidir esclafar del tot la ciutat amb el pretext que els cartaginesos havien pres represàlies contra el rei númida Massinissa, aliat dels romans. Aleshores Cartago va ser assetjada per Escipió Emilià i, quan va caure el 146 aC, va ser completament destruïda, els seus habitants esclavitzats i els seus camps maleïts i sembrats de sal. Així Àfrica (l'actual Tunísia) esdevé província romana.

La república imperial (200-31 aC)

Després de la segona guerra púnica Roma ja domina el Mediterrani occidental i de seguida inicia l'expansió cap a l'oriental. En l'última fase de la República Roma crearà un imperi al voltant de tot el mar Mediterrani, alhora que les institucions republicanes entren en una crisi definitiva que desembocarà en un seguit de guerres civils i durà el sistema republicà a la seva fi.

L'expansió a Orient

Tot just acabada la segona guerra púnica, el 200 aC, els romans declaren la guerra a Filip V de Macedònia, que pretenia dominar tot Grècia. Al cap de tres guerres contra aquest rei i el seu fill, Macedònia és vençuda definitivament i convertida en província de l'Imperi romà el 148 aC. Grècia es troba dividida en lluites entre les diverses ciutats-estat. Al llarg de més de mig segle Roma hi intervé en una lenta progressió fins que destrueix totalment Corint el 146 aC. A continuació annexa a l'imperi la Grècia continental. El 133 aC el rei de Pèrgam (Àsia Menor) va deixar en testament el seu regne a Roma, que el transforma en l'opulenta província d'Àsia. Ja al segle I aC, Pompeu continuarà l'expansió vers Orient.

L'hel·lenització de Roma

La conquesta de Grècia i dels altres territoris orientals al segle II i I aC tindria dues conseqüències importants:

- les riqueses (metalls preciosos, obres d'art, esclaus...) provinents dels territoris conquerits van fer créixer el luxe i relaxar els costums i l'austeritat tradicionals
- l'augment de l'hel·lenització (influència grega) sobre la cultura i la societat romanes

Tots dos processos són paral·lels, ja que la manera de viure dels grecs implicava un luxe més gran, i afecten tots els àmbits, si bé es restringeix força a les classes més elevades. Així s'esdevé l'afegit del peristil o del triclini a les *domus*, la introducció de nous aliments o nous teixits (lli i seda), la filosofia, innovacions literàries i artístiques, noves formes religioses, etc.

De fet la progressiva hel·lenització de la societat romana, com de la majoria dels pobles itàlics, havia

començat molt abans, a causa de la proximitat de la Magna Grècia i el comerç mediterrani, però a partir del segle II aC es va accelerar, no sense tensions i oposició de les ments més tradicionalistes. Aquest conflicte es va viure amb més intensitat a mitjans del segle II aC entre els amants de la cultura grega i els defensors dels costums i valors tradicionals. L'exemple paradigmàtic dels primers va ser Escipió Emilià i el cercle dels Escipions. Enfront d'ells la figura senyera dels tradicionalistes va ser Cató el Censor, implacable denunciador del luxe i la influència estrangera.

Roma va acabar assumint plenament la cultura grega i la va estendre a tot el seu imperi, des de Britànnia fins a l'Eufrates, un imperi bilingüe, en què a la meitat oriental va continuar amb el grec com a llengua predominant mentre que a Occident s'imposava el llatí. També a Roma es deu la transmissió de la cultura grega a la posteritat.

Les transformacions i tensions socials

Les conquestes van provocar canvis socials fonamentals. Fins llavors la base del poder militar de Roma havien estat els petits propietaris agrícoles, ciutadans que formaven el gros de l'exèrcit. Però la llarga duració de les campanyes militars de les conquestes i la competència de les importacions agràries dels territoris conquerits i dels grans propietaris, que han augmentat el nombre dels seus esclaus per mitjà dels presoners de guerra i que s'han apropiat de terres dels països vençuts, els duen a l'endeutament i després a la pèrdua de les seves terres, que passen a mans dels grans propietaris. Així el que abans eren petites explotacions agrícoles ara esdevenen latifundis conreats per esclaus: creix la riquesa no solament de l'ordre senatorial sinó també de l'ordre eqüestre, mentre que els petits camperols han d'emigrar a la ciutat, on es converteixen en plebs urbana al costat dels treballadors lliures a qui els esclaus també han desplaçat dels tallers. Aquesta plebs empobrida no té treball i ha de dependre com a clients del suport econòmic dels nobles per subsistir, a canvi del seus vots i la seva força física. Igualment els lliberts esdevenen clients dels seus antics amos.

D'altra banda certs sectors de la classe eqüestre s'enriqueixen pels negocis realitzats gràcies a les conquestes i per l'extensió dels latifundis. Però, malgrat les seves grans fortunes, tenen barrat l'accés al poder polític (a les magistratures més altes i al senat), restringit a la noblesa (*nobilitas* o classe senatorial) formada pels antics patricis i l'elit de la plebs, d'on sorgien els magistrats i els senadors, ja que els alts magistrats, acabat el seu mandat, podien ingressar al senat. Qualsevol que aspirés a polític havia de començar des de la magistratura més baixa i anar escalant càrrecs fins arribar, si podia, a la més alta, el consolat. La competència cap al consolat era ferotge: cada any s'elegien vint qüestors, però solament vuit pretors i dos còsols. La classe dels senadors (*nobilitas*) era força tancada i per a un home d'una família de *equites* que no hagués tingut abans senadors era força difícil aconseguir un càrrec que després li permetés entrar en el senat. El qui era el primer de la seva família d'entrar al senat se'l coneixia com a *homo nouus* (nouvingut).

A la fi de la república els candidats a ocupar les diverses magistratures s'agrupaven en dues tendències o partits: els *optimates*, que defensaven els interessos de la classe senatorial, i els *populares*, que buscaven el suport de la classe eqüestre i dels plebeus amb els eixos fonamentals del seu programa: el repartiment de terres, la distribució gratuïta de blat i la reducció de l'interès dels préstecs.

Els esforços dels *equites* per accedir al poder polític i la manipulació de la plebs per parts dels uns i dels altres portaran greus conflictes socials i polítics. Durant un segle les tensions socials i polítiques provocaran un període de turbulències violentes i guerres civils:

a) Els intents de reforma agrària: els germans Gracs

La classe senatorial havia anat acaparant les terres confiscades als pobles vençuts, l'anomenat *ager publicus*, pertanyent en principi a l'Estat romà però que va convertint-se latifundis explotats per una minoria. Davant aquesta situació, dos nobles, els germans Gracs, primer Tiberi (133 aC) i després Gai (123 aC), van defensar des del tribonat de la plebs la necessitat de repartir l'*ager publicus* en petits lots entre els plebeus per mantenir el nombre de ciutadans que podien entrar a l'exèrcit. Tots dos germans van ser fets assassinar per la noblesa.

b) La guerra dels aliats

Els pobles itàlics han estat sotmesos per Roma però no s'han assimilat culturalment, sinó que conserven la seva llengua, els seus costums i més o menys autonomia política. Cada ciutat o territori té un lligam diferenciat amb la capital, de manera que hi havia diversos graus en els drets de què disposaven els seus ciutadans: ciutats que pagaven impostos però que no gaudien de cap dret, ciutats aliades i municipis amb desiguals drets polítics i que pagaven impostos. A més hi havia també les colònies romanes, fundades i habitades per ciutadans romans. Aquest tractament discriminatori de les ciutats itàliques, que col·laboraven amb soldats i impostos a les conquestes, i el desig de posseir els beneficis de la ciutadania romana van provocar el seu descontentament i una revolta general entre el 91 i el 88 aC al centre i sud d'Itàlia. La concessió de la ciutadania romana a les ciutats que abandonessin la sublevació i les victòries militars romanes van acabar amb la rebel·lió.

c) Les revoltes d'esclaus: Espàrtac

El creixement del nombre d'esclaus presents als dominis de Roma va propiciar algunes grans revoltes d'esclaus. La més important va ser l'encapçalada per Espàrtac el 73 aC, que va arribar a dominar el sud d'Itàlia durant dos anys fins que finalment la rebel·lió va ser esclafada per les legions romanes comandades per Cras.

d) Les lluites polítiques i liderats personals

Per acabar amb la guerra de Jugurta, rei númida, el general Màrius va promoure la reforma militar que va permetre l'accés dels proletaris voluntaris a l'exèrcit, esdevingut així un exèrcit professional lligat a un líder determinat. Gràcies a això va obtenir, amb el suport dels *populares*, el consolat set

vegades, malgrat ser un *homo nouus*. Després de la seva mort els conflictes entre els seus partidaris (*populares*) i els de Sul·la (*optimates*) van arribar a la guerra civil i cruels matances durant el primer quart del segle I aC, fins que aquest darrer va prendre el poder com a dictador durant tres anys i va dur a terme nombroses reformes legals en favor de la classe senatorial.

La conflictivitat política i les guerres civils, però, encara havien de créixer durant el darrer mig segle de la república.

La fi de la República: Cèsar

El darrer període de la República segueix caracteritzat pels conflictes polítics provocats per líders ambiciosos que utilitzen tots dos partits, *populares* i *optimates*, com a plataformes per aconseguir un poder personal. Ara és el torn principalment de Pompeu i Juli Cèsar.

Pompeu

Pompeu (106-48 aC) i Cras, dos generals victoriosos, van obtenir el consolat el 70 aC: Cras havia vençut Espàrtac i Pompeu s'havia destacat en algunes campanyes a favor de Sul·la i havia derrotat Sertori, un partidari de Màrius que havia reeixit a crear un estat romà independent a Hispània (80-72 aC). Els nous còsols retornaran als plebeus i a l'ordre eqüestre els drets arrabassats per Sul·la. Poc després del seu consolat Pompeu empenirà una sèrie de campanyes a Orient que li donaran una immensa glòria militar: va eradicar els pirates que infestaven tot el mar Mediterrani (67 aC), va sotmetre l'Àsia Menor amb la derrota de Mitridates, rei del Pont (66-64 aC), i l'annexió de les províncies de Bitínia, el Pont i Cilícia, i va conquerir Síria (63 aC). Amb aquestes conquestes i el vassallatge de la resta dels regnes de la zona, Roma s'assegurava el domini directe o indirecte de tot el Mediterrani oriental. L'any 63 aC, mentre Pompeu era a Àsia, el senador Catilina va intentar prendre el poder per la força, però la rebel·lió va ser sufocada pel cònsol Ciceró, que la va posar al descobert en els seus discursos *Catilinàries*.

El primer triumvirat

El 59 aC tres homes ambiciosos veien les seves carreres polítiques bloquejades pel senat i van decidir enfrontar-s'hi amb una tàctica comuna: Pompeu, que gaudia de gran influència i prestigi gràcies a les seves destacades victòries militars, Cèsar, que començava a destacar en la vida política després d'esdevenir pontífex màxim i líder dels *populares*, i Cras, un dels homes més rics de Roma. Tots tres van arribar a un pacte secret, anomenat primer triumvirat, per governar plegats a través del consolat de Cèsar, segellat pel matrimoni de Pompeu i Júlia, filla de Cèsar. Elegit cònsol, Cèsar va imposar la política del triumvirat amb la distribució de terres entre els ciutadans pobres i els veterans de Pompeu, mentre el cònsol optimat, Bíbul, va ser forçat a retirar-se a casa seva fins al final del mandat.

A la fi del seu mandat Cèsar obtingué el govern de les Gàl·lies i la Il·líria. Els romans solament dominaven el sud de la Gàl·lia Transalpina, però en vuit anys Cèsar aconseguí sotmetre tota la resta de la

Gàl·lia (58-51). La primera campanya va durar dos anys: Cèsar va aprofitar la desunió dels pobles gals i els desplaçaments de pobles per ocupar ràpidament la Gàl·lia. Però revoltes posteriors van posar en perill la conquesta, fins que Vercingetòrix, que havia reunit tots els gals sota el seu lideratge, va ser derrotat i capturat a Alèsia.

Cèsar contra Pompeu

Mentrestant el triumvirat, que havia continuat vigent, no va superar els cops que suposen la mort de Júlia i la de Cras, el qual va morir en una campanya militar contra els parts a la frontera oriental de l'Imperi (53 aC). Alhora la vida política a Roma es degradava amb un augment de la violència (assassinat de Clodi) que va dur a nomenar Pompeu cònsol únic (52 aC). L'any 49 aC, després de conquerir la Gàl·lia, Cèsar pretén tornar a presentar-se a les eleccions a cònsol, però el senat rebutja la seva candidatura. Quan Cèsar travessa el riu Rubicó entrant a Itàlia amb les seves legions sense autorització del senat, s'inicia una altra guerra civil, en la qual Pompeu comanda en contra seu l'exèrcit del senat. Pompeu empeny els senadors a evacuar Roma i iniciar una retirada estratègica cap a Grècia. Enfortit a Roma, Cèsar combat els partidaris de Pompeu a Hispània (batalla d'Ilerda) i després s'enfronta amb Pompeu a la batalla de Farsàlia, a Grècia (48 aC). Pompeu, derrotat, fuig a Egipte, on Cèsar el segueix. Però no arribà a temps d'agafar Pompeu abans que fos assassinat pels consellers del jove rei d'Egipte Ptolemeu XIII, a qui disputava el poder la seva atractiva germana Cleòpatra VII. Cèsar intervé amb el seu exèrcit en la disputa per posar en el tron d'aquest regne Cleòpatra, amb qui té una relació amorosa. Els darrers pompeians serien vençuts a Àfrica (47 aC) i a Hispània (Munda, 45 aC).

La dictadura de Cèsar

Cèsar s'anticipa al principat en l'intent de forçar les institucions republicanes, aparentment respectades, a fi de reunir en les seves mans tot el poder, tradicionalment repartit entre els membres de l'oligarquia: exerceix diverses magistratures (en especial el consolat i la dictadura) ininterrompudament, contra els costums polítics romans, li són concedits les potestats dels censors i dels tribuns de la plebs, i aconsegueix intervenir en el nomenament dels altres magistrats perquè s'elegeixin els seus candidats.

Per afermar el seu poder a Roma Cèsar es recolza en la plebs, la classe eqüestre i els seus soldats veterans. Veterans i altres ciutadans reben terres arreu de l'Imperi per colonitzar-les. Malgrat beneficiar els seus partidaris en primer lloc, evita el sectarisme i tracta amb generositat els enemics vençuts tot cercant la concòrdia entre els ciutadans. Du a terme un seguit de reformes per adequar les institucions a les noves realitats socials: augmenta el nombre de magistrats i senadors, obre el senat a les aristocràcies italianes i provincials, reforma el dret civil i el calendari... Les obres públiques que emprèn sobretot en el fòrum de Roma (Fòrum de Cèsar, temple de Venus Genetrix, basílica Júlia) uneixen la tradició republicana amb l'origen diví que invocava com a membre de la gens Júlia, pretesament descendent de la deessa Venus.

Impulsat per les sospites que vol investir-se rei, un complot republicà acabarà amb la seva vida:

Cèsar és apunyalat per un grup de senadors, encapçalats per Brutus i Cassi, en una sessió del senat les idus de març del 44 aC.

Noves guerres civils

L'assassinat de Juli Cèsar va desencadenar una nova onada de guerres civils. Els hereus de Cèsar són el jove Octavi, el seu nebot i fill adoptiu, i Marc Antoni, antic lloctinent de Cèsar. Després d'un breu conflicte entre tots dos (en el qual Ciceró va donar suport a Octavi per desfer-se d'Antoni, com es reflecteix en els seus discursos coneguts com *Filípiques*), Octavi i Antoni arriben a un acord de formar, amb Lèpid, un segon triumvirat amb tots els poders i amb la missió oficial de reformar la república. Però immediatament emprenen una repressió ferotge contra l'oposició republicana, en la qual mor degollat Ciceró, entre molts d'altres. Poc després derroten els exèrcits comandats per Cassi i Brutus a Filipos, Grècia. Els triúmvirs acorden repartir-se l'Imperi, pacte segellat pel matrimoni d'Antoni amb Octàvia, germana d'Octavi, fins que, exclòs Lèpid, l'imperi resta tan sols en mans d'Octavi (Occident) i Antoni (Orient). Mentre Octavi reprenia a Roma tot d'obres públiques projectades per Cèsar o de pròpia iniciativa, Antoni va restar a Orient, en particular a Alexandria, seduït per Cleòpatra i preparant una expedició contra els parts que fracassarà. Aviat Antoni repudia Octàvia per casar-se amb Cleòpatra, i perd el favor entre els romans quan Octavi fa públic el seu testament, custodiat per les vestals, en el qual deixa part de les possessions romanes orientals als bessons nascuts dels seus amors amb la fascinant reina egípcia. Tot seguit Octavi s'erigeix en el defensor de la romanitat davant la deriva oriental d'Antoni i, després de declarar la guerra a Egipte, s'enfronta a les flotes aliades de Cleòpatra i Antoni a la batalla naval d'Acci (31 aC). Antoni i Cleòpatra són derrotats i fugen, perseguits pel vencedor, cap a Alexandria, on se suïcidaran l'una després de l'altre. D'aquesta manera Octavi, el futur August, va aconseguir el domini d'Egipte i el control indiscutible de l'Imperi.